

De blaarkop: ouderwets goed

Inventarisatie van de mogelijkheden voor
een dubbeldoelkoe in deze tijd

LEI

WAGENINGEN UR

De blaarkop: ouderwets goed

Inventarisatie van de mogelijkheden voor
een dubbeldoelkoe in deze tijd

M.A. de Winter

T.A. Vogelzang

J. van Schaick (Adviesbureau CREM)

LEI-rapport 2010-014

Maart 2010

Projectcode 31747

LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag

Het LEI kent de volgende onderzoeksvelden:

Sector & Ondernemerschap

Regionale Economie & Ruimtegebruik

Markt & Ketens

Internationaal Beleid

Natuurlijke Hulpbronnen

Consument & Gedrag

De blaarkop: ouderwets goed; Inventarisatie van de mogelijkheden voor een dubbeldoelkoe in deze tijd

Winter, M.A. de, T.A. Vogelzang en J. van Schaick

LEI-rapport 2010-014

ISBN/EAN: 978-90-8615-424-1

Prijs € 15,25 (inclusief 6% btw)

49 p., fig., tab., bijl.

De Kruidenier Groep ziet de blaarkop als spil in de door haar beoogde duurzame en rendabele keten voor kwalitatief hoogwaardig vlees en zuivel voor het foodservice- en slagerskanaal in Nederland. Op verzoek van de Kruidenier Groep is hiertoe in 2009 een verkenning uitgevoerd. Samengevat komt de blaarkop in hoge mate tegemoet aan de wensen van boeren, burgers en buitenlui, evenals aan die van de consument en overheid. Daarmee biedt de blaarkop de Kruidenier Groep en haar ketenpartners perspectief in moderne tijden, in het bijzonder voor veehouders met een bedrijfsvoering die gericht is op natuur en/of multifunctionele landbouw.

The Kruidenier Groep sees the blaarkop (also known as the Groningen White-headed) as pivotal in its intended sustainable and profitable chain for high-quality meat and dairy products for the food service and butchers' sector in the Netherlands. A study was carried out to this end in 2009 at the request of the Kruidenier Groep. In summary, the blaarkop goes a long way towards meeting the demands of farmers, citizens and countryfolk, as well as those of the consumers and the government. In this regard, the blaarkop offers the Kruidenier Groep and its chain participants good prospects in modern times, in particular for livestock farmers whose farm management focuses on nature and/or multifunctional agriculture.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit, Directie Agroketens en Visserij.

Foto: Frans Lemmens/Hollandse Hoogte

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, onderdeel van stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2010
Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	6
	Samenvatting	7
	Summary	9
1	Introductie	11
	1.1 Aanleiding	11
	1.2 Doelstelling	11
	1.3 Werkwijze	12
	1.4 Afbakening	12
	1.5 Leeswijzer	13
2	Profielschets van de blaarkop	14
	2.1 Inleiding	14
	2.2 Kenmerken van de blaarkop	14
	2.3 De blaarkop in het bedrijfssysteem van veehouders	22
	2.4 De blaarkop onder keurmerk?	26
3	Potentieel van de blaarkop	31
	3.1 Inleiding	31
	3.2 Bijdrage aan overheidsdoelstellingen op het gebied van natuur en landschap	31
	3.3 Bijdrage aan duurzaamheid (profit, planet en people)	37
4	Conclusies, aanbevelingen en reflectie	40
	4.1 Conclusies	40
	4.2 Aanbevelingen	42
	4.3 Reflectie	44
	Literatuur en websites	46
	Bijlage	
	1 Geraadpleegde experts	49

Woord vooraf

Blaarkoppen. Geen handvol, maar een landvol. Dat is wat de Kruidenier Groep - een dienstverlenend bedrijf in de foodservicemarkt - voor ogen heeft. Waarom? Omdat de Kruidenier Groep samen met andere partijen wil komen tot een duurzame rendabele keten voor kwalitatief hoogwaardig vlees en zuivel voor het foodservice- en slagerskanaal, waarbij een populatie blaarkopkoeien de spil vormt voor economisch én ecologisch perspectief.

In dit onderzoek hebben LEI Wageningen UR en CREM de inventarisatie van de mogelijkheden voor de blaarkop in moderne tijden en in ketenperspectief uitgewerkt en is bestaande kennis over de blaarkopkoeien gebundeld. Daarnaast hebben de auteurs gesproken met beoogde ketenpartners en deskundigen. De verkenning is uitgevoerd onder begeleiding van Christy Kool (Kruidenier Groep) en Maurits Steverink (Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw). Wij danken hen hartelijk voor de discussies en hun inbreng tijdens het onderzoek.

De auteurs komen tot de conclusie dat de blaarkop ouderwets goed is. Zij hopen met dit rapport te kunnen laten zien dat deze multifunctionele kwaliteitskoe meerwaarde heeft voor boeren, burgers en buitenlui en zeker de spil in een duurzame keten in Nederland kan gaan vormen wanneer de meerwaarde van deze koe ook leidt tot rendement voor alle ketenpartijen.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne

Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

Samenvatting

De Kruidenier Groep is een dienstverlenend bedrijf in de foodservicemarkt. Deze gespecialiseerde totaalleverancier voor horeca en grootverbruik zet momenteel sterk in op duurzaamheid en kwaliteit, ook met betrekking tot het assortiment. De Kruidenier Groep heeft een transitie voor ogen van rundvlees uit Oostenrijk naar zuivel- en vleesproducten van de blaarkopkoe uit Nederland. De blaarkopkoe vormt hierbij de beoogde spil, die economisch en ecologisch voordeel voor de betrokken partijen op moet leveren.

De blaarkopkoe is een dubbeldoelkoe. Dat maakt hem minder geschikt voor specialisatie en schaalvergroting op het gebied van melk- of vleesveehouderij, maar hij biedt daarentegen wel een alternatief voor veehouders die niet mee willen of kunnen op de weg naar schaalvergroting en intensivering. Sterke punten van de blaarkop zijn onder andere zijn soberheid, hoge zelfredzaamheid, lage veeartskosten en goede vruchtbaarheid. Ook scoort het vlees hoog in de SEUROP-classificatie en geven diverse bronnen aan dat de melk relatief veel kappa-caseïne B bevat. De blaarkop leent zich ook goed voor een duurzaam beheer van het landschap. Tot slot past de blaarkop goed in specifieke strategische visies die de overheid momenteel in de vorm van diverse beleidsnota's voor haar burgers ontwikkelt, met name op het gebied van het natuur-, milieu-, plattelands- en RO-beleid.

Samengevat komt de blaarkop tegemoet aan veel wensen van boeren, burgers en buitenlui, evenals die van de consument en overheid, op het gebied van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Bovendien heeft de blaarkop de potentie om natuur, landschap, veehouderij en burger/consument op een goede manier met elkaar te verbinden. Daarmee is de blaarkop veel meer dan enkel een koe met een dubbeldoel; de blaarkop biedt de Kruidenier Groep en haar ketenpartners perspectief in moderne tijden, in het bijzonder voor veehouders met een bedrijfsvoering die gericht is op natuurbeheer en/of multifunctionele landbouw. Een belangrijke voorwaarde daarbij is een ontwikkeling van een renderend businessmodel.

Gebleken is wel dat er momenteel nog weinig wetenschappelijke kennis beschikbaar is met betrekking tot de blaarkop. Praktijkervaringen zijn er wel. De meeste veehouders die in het kader van dit onderzoek geïnterviewd zijn hebben veel ervaring en expertise opgedaan met (hun) blaarkoppen. Maar het hard maken van vermeende voordelen van blaarkoppen op basis van meer dan alleen de ervaringen van betrokkenen zelf is iets anders. Dit is juist wel iets wat de blaar-

kopketen nodig heeft bij de verdere vorming van de keten en toetreding tot de (consumenten)markt. Daarvoor zullen de komende jaren nog een aantal aanvullende activiteiten ondernomen moeten worden. Het opstellen van een covenant, het wetenschappelijk onderbouwen van claims, het optimaliseren van de blaarkoppopulatie, het ontwikkelen van een innovatief organisatiemodel met aandacht voor logistiek en meerwaarde en de vermarkting van blaarkopproducten dragen bij aan de vorming van een duurzame keten in Nederland.

Summary

The 'blaarkop': good old-fashioned quality

An inventory of the options presented by dual-purpose cattle in the modern age

The Kruidenier Groep is a service-providing company within the food service market. This specialised total supplier for the hospitality and bulk sector and is currently making great investments in sustainability and quality, including investments relating to the range offered. The Kruidenier Groep is planning a transition from beef from Austria to dairy and meat products from blaarkop cattle in the Netherlands. The blaarkop is pivotal in this intention, which should result in economic and ecological advantages for the parties involved.

The blaarkop is a dual-purpose breed. This makes it less suitable for specialisation and increases in scale in the field of dairy or beef cattle farming, but on the other hand it offers an alternative for cattle farmers not able or willing to go down the route of increases in scale and intensification. The strengths of the blaarkop include its durability (undemanding character), high level of independence, the low veterinary costs and its good fertility. The meat also has a good SEUROP classification and various sources indicate that the milk contains relatively high levels of kappa-casein B. The blaarkop also lends itself well to the sustainable management of the landscape. Lastly, the blaarkop fits in well with specific strategic visions currently being developed by the government in the form of various policy documents for its citizens, particularly in the field of conservation, environmental, rural and spatial planning policies.

In summary, the blaarkop meets many of the demands of farmers, citizens and countryfolk, as well as those of the consumer and the government, in the field of sustainability and corporate social responsibility. Moreover, the blaarkop has the potential to link up nature, landscape, livestock farming and citizens/consumers in a positive manner. In this regard, the blaarkop is much more than just a dual-purpose breed. The blaarkop offers the Kruidenier Groep and its chain participants good prospects in modern times, in particular for livestock farmers whose farm management focuses on nature conservation and/or multi-functional agriculture. An important condition in this regard is the development of a profitable business model.

It appears that there is currently still too little scientific knowledge available relating to the blaarkop. However there is plenty of practical experience. Most of the livestock farmers interviewed for the purposes of this research have gained a great deal of experience and expertise with blaarkop cattle. However, it is difficult to substantiate perceived advantages with anything more than the experiences of those involved. This is something that the blaarkop chain needs in the further shaping of the chain and entry into the market/consumer market. To this end, a number of additional activities will be needed in the coming years. The drawing up of a covenant, the scientific substantiation of claims, the optimisation of the blaarkop population, the development of an innovative organisational model devoting attention to logistics and added value, and the marketing of blaarkop products all contribute to the shaping of a sustainable chain in the Netherlands.

1 Introductie

1.1 Aanleiding

De Kruidenier Groep is een dienstverlenend bedrijf in de foodservicemarkt. Bij deze gespecialiseerde totaalleverancier voor horeca en grootverbruik staan duurzaamheid en kwaliteit voorop, ook met betrekking tot het assortiment. Eén van de producten hierbij is rundvlees. Momenteel komt het door de Kruidenier Groep ingekochte rundvlees grotendeels uit Oostenrijk. De impact van deze handelstroom op de biodiversiteit, door met name het landbeslag in Oostenrijk en de transportbewegingen tussen Oostenrijk en Nederland, heeft de Kruidenier Groep gemotiveerd om op zoek te gaan naar een duurzaam, kwalitatief hoogwaardig Nederlands alternatief. Hierbij bestaat tegelijkertijd de wens om ook zuivelproducten van dezelfde Nederlandse runderen af te nemen. In haar zoektocht naar alternatieven is de Kruidenier gestuit op de blaarkopkoe. De Kruidenier Groep heeft voor ogen een transitie van rundvlees uit Oostenrijk naar zuivel en vleesproducten van de blaarkopkoe uit Nederland. De vraag is hoe en met welke partijen deze transitie vorm kan worden gegeven en welke rol de blaarkop daarin kan spelen.

1.2 Doelstelling

Het doel van de Kruidenier Groep is om te komen tot een duurzame en rendabele keten voor kwalitatief hoogwaardig vlees en zuivel voor het foodservice en slagerskanaal in ons land. De blaarkopkoe vormt hierbij de beoogde spil, die economisch en ecologisch voordeel voor de betrokken partijen op moet leveren. Teneinde meer inzicht te krijgen in de gewenste opbouw en samenstelling van deze keten en de rol die betrokken partijen daarin kunnen gaan spelen, is besloten een haalbaarheidstudie uit te voeren. Deze haalbaarheidstudie vindt in drie fasen plaats. In fase 1 wordt een inventarisatie uitgevoerd om de bestaande kennis over de blaarkopkoeien te bundelen. In fase 2 wordt een draagvlakanalyse uitgevoerd op basis van interviews met mogelijke ketenpartners en belangpartijen.

Fase 3 omvat het afsluiten van een convenant tussen partijen die zich willen inzetten voor het tot stand komen van een duurzame blaarkopketen in Nederland en een Plan van Aanpak om dit doel te bereiken.

Dit rapport omvat het resultaat van de inventarisatiefase, met als doel het bundelen van bestaande kennis over de blaarkopkoeien. Op basis van deze inventarisatie zullen in dit rapport de volgende vragen beantwoord worden:

- Hoe ziet de huidige populatie en productie van de blaarkopkoeien in Nederland eruit en hoe worden de producten van deze koeien afgezet?
- In hoeverre kan de blaarkopkoe aan de productie-eisen van de Kruidenier Groep (gaan) voldoen?
- Welke afzetmogelijkheden zijn er in de toekomst en hoe kan daaraan voldaan worden?
- Welke vormen van certificering zijn het meest geschikt om op in te zetten?
- Welke toegevoegde natuur- en sociaal-economische waarde kan grootschalige inzet van de blaarkopkoe opleveren?
- In hoeverre past de inzet van de blaarkopkoe in het beleid van de relevante overheden?

1.3 Werkwijze

Deze inventarisatie is uitgevoerd door middel van desk research en raadpleging van experts. Hoewel wetenschappelijke bronnen de voorkeur hebben, is ook gebruik gemaakt van andere bronnen en praktijkervaringen. Bijlage 1 bevat een lijst van geraadpleegde experts.

1.4 Afbakening

Deze inventarisatie is beperkt tot de blaarkopkoe, gezien vanuit het perspectief en de ambitie van de Kruidenier Groep: het realiseren van een rundvlees- en zuivelketen met blaarkopkoeien uit Nederland. Aangezien de Kruidenier Groep al expliciet gekozen heeft voor de blaarkop, is deze koe binnen deze studie niet specifiek afgezet tegen andere dubbeldoelkoeien. Veel deugden die aan de blaarkop worden toegedicht, gelden echter ook voor andere dubbeldoelkoeien. Wel is het zo dat de blaarkop in deze studie regelmatig wordt vergeleken met de Holstein Frisian (HF) koe omdat de Kruidenier Groep strategisch op deze veehouders inzet om de beoogde schaalgrootte te realiseren.

1.5 Leeswijzer

Na de introductie in dit hoofdstuk wordt in hoofdstuk 2 ingegaan op de karakteristieken van en kansen voor de blaarkopkoe. Daarbij zal ook het mogelijke voordeel voor veehouders aan de orde komen. De mogelijkheden die de blaarkop biedt om een bijdrage te leveren aan de realisatie van een aantal overheids- en maatschappelijke doelstellingen worden in hoofdstuk 3 toegelicht. Tot slot volgen in hoofdstuk 4 enkele conclusies en aanbevelingen.

2 Profielschets van de blaarkop

2.1 Inleiding

De blaarkop is een bijzondere koe. Het is een oud Nederlands veeras; de eerste beschrijvingen van dit ras dateren al uit de 14e eeuw en ze zijn al te zien op schilderijen uit de middeleeuwen (De Haas et al., 2005). Maar ook in deze moderne tijden lijkt de blaarkop zich te kunnen handhaven en kan hij van toegevoegde waarde zijn voor de realisatie van tal van politieke en maatschappelijke wensen. De karakteristieken van het dier dragen daaraan bij en worden in dit hoofdstuk toegelicht. De blaarkopkoe zelf evenals haar afzetmogelijkheden worden in paragraaf 2.2 beschreven. Paragraaf 2.3 gaat in op relevante bedrijfs-systemen, waarin de blaarkop goed kan gedijen. In paragraaf 2.4 wordt gezien of de blaarkop gekoppeld kan worden aan bepaalde certificeringssystemen, waardoor vlees- en zuivelproducten van deze koe nadrukkelijk en herkenbaar in de markt gezet kunnen worden.

2.2 Kenmerken van de blaarkop

De blaarkop wordt wel eens 'een koe in een jacquet' genoemd, en niet zonder reden. Naast de specifieke aftekening met vlekken rond de ogen ('blaren'), is de blaarkop egaal zwart of rood met een witte kop, buik, staartpunt en sokken. De koeien in ons land kunnen in principe in drie groepen onderverdeeld worden.

1. Het éénzijdig melktype, dat hoofdzakelijk wordt gefokt voor de melkproductie, bijvoorbeeld de zwartbonte HF-koeien. Dit zijn de koeien die het meest in Nederland voorkomen. Het zijn typische melkkoeien: grote dieren die heel veel melk kunnen geven.
2. Het eenzijdig vleestype, bijvoorbeeld de Belgische Witblauwen of het Charolaisras uit Frankrijk. Deze dieren worden vooral gehouden om hun vlees.
3. Het gemengde type. Deze dieren leveren zowel melk als vlees, maar minder (van elk) dan hun gespecialiseerde soortgenoten. Deze dieren worden ook wel dubbeldoelkoe genoemd.

De blaarkop is in principe een koe uit de derde categorie, een dubbeldoelkoe. Zij levert daarmee net als andere dubbeldoelkoeien in het algemeen melk

en vlees van hoge kwaliteit, dure kalveren en een hogere opbrengst van uitstootkoeien (o.a. Tolkamp et al., 2009 en De Haas et al., 2005). Hoewel de blaarkop ook mindere kanten heeft, staat zij bij de huidige blaarkopboeren positief bekend en kiezen zij ook bewust voor deze koe.

Zo worden in dit kader het stevige beenwerk en de harde klauwen genoemd, evenals het (goed) functioneren in een sobere omgeving. Dit komt mede doordat de blaarkop efficiënt is in het verteren van ruwvoer, en ook goed met gewassen als stro en natuurgas uit de voeten kan, waar melktypische koeien minder of niet mee overweg kunnen (rantsoen met meer structuur) (Smeding en Langhout, 2007; Van Zessen, 2006). Ook ziet de blaarkop niet tot nauwelijks de veearts, en wordt hij gekenmerkt door een goede vruchtbaarheid en makkelijk afkalven volgens ervaringsdeskundigen en bevindingen binnen het EURECA-project.¹ Uit een vergelijkende studie tussen blaarkoppen en HF-koeien bleek dat de kalversterfte op blaarkopbedrijven bijna 5% minder voorkomt, en ook mastitis (uierontsteking) komt minder vaak voor (De Jong, 2002). Daarmee is bij deze dieren dus sprake van relatief lage gezondheidskosten en een hoge zelfredzaamheid. Diezelfde uiers worden overigens door sommige ervaringsdeskundigen genoemd als een verbeterpunt. Uit de studie van De Jong (2002) blijkt dat blaarkopkoeien de concurrentie met HF-koeien aankunnen als het gaat om economisch resultaat in een extensieve situatie.

Verspreidingsgebied

Van oudsher komen de dieren veel voor in Groningen en Zuid-Holland, rondom Leiden en de Rijnstreek van Utrecht. Ook in de kop van Noord-Holland zijn tegenwoordig blaarkoppen te vinden, zie figuur 2.1.

¹ EURECA is een meerjarig Europees project en staat voor Towards selfsustainability of European REgional CAttle breeds. Het project staat stil bij de vraag: 'Hoe kunnen we in Europa van elkaar leren om betere strategieën voor het behoud van dubbeldoelrassen te ontwikkelen?'. Binnen dit project worden een aantal veerassen bestudeerd, waaronder voor Nederland de blaarkop.

Figuur 2.1 **Verspreidingsgebied**

Bron: De Haas et al (2005)

Omvang van de populatie

De huidige blaarkopveehouders hebben zich verenigd in de Blaarkopstudieclub en de Blaarkopstichting. Zij spelen een belangrijke rol bij de promotie van het ras en dat is geen overbodige luxe. Hoewel de blaarkoppopulatie halverwege de jaren zeventig nog uit ongeveer 20.000 raszuivere dieren¹ bestond, is daar nu geen 1% meer van over. Eind jaren negentig kende de blaarkoppopulatie een dieptepunt (830 raszuivere dieren), maar sindsdien tekent zich weer een posi-

¹ Volwassen koeien, waarvan de bloedvoering minimal 87,5% blaarkop is.

tieve trend af. Het Nederlandse Rundvee Syndicaat telde in 2008 alweer 1.650 raszuivere vrouwelijke dieren (87,5% of meer), waarvan er 640 meededen aan de melkcontrole. Bij de groeiverwachting van de blaarkoppopulatie moet rekening gehouden worden met het feit dat wanneer koeien nu geïnsemineerd worden, zij pas over een jaar een kalf geven, dat zelf pas weer over 3 jaar een kalf kan geven. Met andere woorden, het duurt even totdat er weer een flinke populatie opgebouwd is (persoonlijke mededeling Barkema).

Fokbeleid

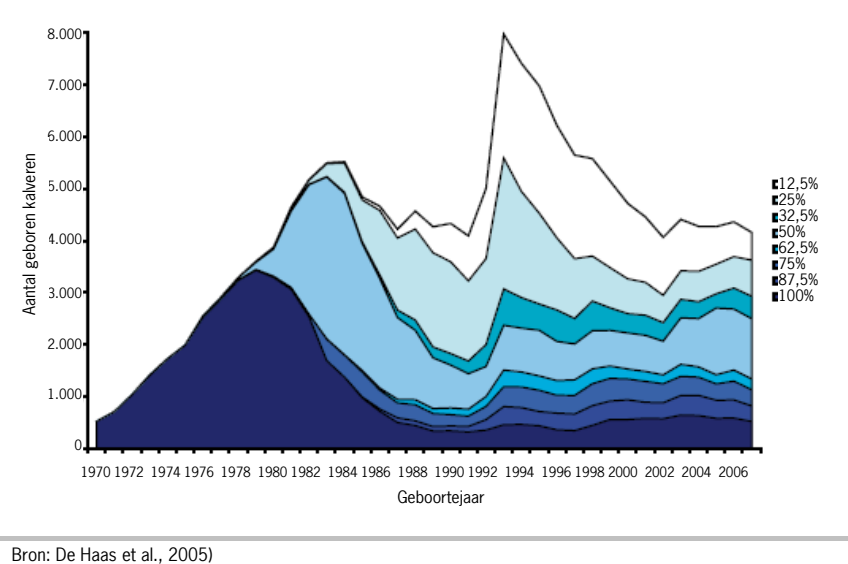
Bij de veehouders in ons land die blaarkoppen houden zijn er twee stromingen qua fokbeleid te onderscheiden (De Haas et al., 2005). Ten eerste zijn er de blaarkoppen die iets meer op de melkproductie gefokt zijn, de meer melktypische koeien met een verhouding melk/vlees van 60:40. Daarnaast zijn er de blaarkoppen die iets meer gericht zijn op de vleesaanzet, ook wel de meer vleestypische koeien genoemd met een verhouding melk/vlees van 40:60. Zo zijn dochters van de stier Italië's Fokko overwegend goed ontwikkelde melktypische en melkrijke dieren, terwijl de dochters van de stier Hemko overwegend royaal bespierd en breed zijn (*De Blaarkopper*, december 2008). Er liepen in 2001 in totaal circa 30 blaarkopstieren rond in Nederland (tegen 130 eind jaren negentig), waarvan 10 dieren voor de kunstmatige inseminatie.¹ De Blaarkopstichting geeft aan dat er door bewuste fokkers, die fokken om de bloedspreading te verbreden, gebruik gemaakt kan worden van sperma uit de Genenbank. De Genenbank heeft in 2009 sperma van 40 blaarkopstieren beschikbaar, zowel zuivere blaarkop alsook met een percentage HF-bloed.

Raszuiverheid

Blaarkoppen komen in twee kleurslagen voor in het Nederlandse landschap, waarbij rood duidelijk in de meerderheid is. Bij de kalveren die rond 2000 geboren zijn was driekwart een roodblaar (EFABISnet). In 2007 is het aandeel van de zwartblaren (al) toegenomen tot 30-40% van de kalveren. De meeste kalveren die tegenwoordig op de wereld komen, zijn niet raszuiver van aard: sinds 1990 worden jaarlijks slechts 500 100% zuivere blaarkoppen geboren (zie figuur 2.2).

¹ Gebaseerd op gegevens over het jaar 2001 van EURECA.

Figuur 2.2 Mate van raszuiverheid per aantal geboren kalveren per jaar

Bron: De Haas et al., 2005)

Melk van de blaarkop: minder en anders

Nederland is een zuivelminnend land, waarin niet alleen veel zuivelproducten genuttigd worden - we produceren ze ook in grote hoeveelheden. Hoewel het aantal melkveehouderijbedrijven in ons land jaarlijks afneemt, groeit het gemiddelde bedrijf nog steeds in omvang. Vanaf begin jaren negentig is de gemiddelde productie per bedrijf sterk toegenomen van ruim 300.000 kg per bedrijf naar 575.000 kg aan het eind van het quotumjaar 2008/2009. In de quotumperiode 2008/2009 was er voor Nederland 11.392.000.000 kg quotum beschikbaar, en dat hebben de ruim 20.000 melkveehouderijbedrijven in ons land meer dan vol gemolken. Naast dit 'gewone' quotum voor leveringen aan zuivelfabrieken, bestaat er ook een quotum voor rechtstreekse verkoop aan consumenten dat wordt toegekend aan zelfzuivelaars (ook wel: consumentenquotum of boerderijzuivel genoemd). Het consumentenquotum speelt een bescheiden rol in de sector, in Nederland bedraagt het 0,7% van het nationale quotum. Nederland overschrijdt dit toegestane consumentenquotum eigenlijk structureel (als één van de weinige lidstaten van de EU). Deze zelfzuivelaars maken vooral zure producten, melk en kaas (Productschap Zuivel). Ook de blaarkopboeren dragen hieraan bij, zij het op relatief kleine schaal.

De gemiddelde melkproductie van een blaarkop ligt lager dan die van de HF-koe (een melktypische koe). Blaarkopkoeien komen in vergelijking met HF-koeien wat trager op gang voor wat betreft hun melkproductie, het zijn laatrijpe dieren. Blaarkoppen kunnen relatief oud worden. Zie in deze context een bericht uit *De Blaarkopper*, waarin het volgende gesteld wordt:

'Opvallend is dat de meeste stieren (groot)moeders hebben die zeer oud geworden zijn en meest nog in productie zijn en in meerdere gevallen (bijna) 100.000 kg melk hebben gegeven. Heel veel potentie qua levensduur dus.'

De gemiddelde blaarkop produceerde in 2007 6.166 kg melk (EFABISnet) en dat is ruim lager dan bij een typische melkkoe zoals de HF (9.000 kg).¹ De gemiddelde melkgift van de Nederlandse koeien bedroeg in 2007 volgens het Productschap Zuivel ruim 7.900 kg.

Naast de hoeveelheid is de samenstelling van de blaarkopmelk ook anders. Gesteld wordt dat blaarkopmelk relatief veel van een specifiek (kaas)eiwit bevat, te weten kappa-caseïne type B (persoonlijke mededeling Ben Barkema). Dit eiwit komt in meerdere typen voor en tussen koeien(rassen) zitten genetische verschillen in de variant die ze produceren van dit eiwit: een koe kan AB, BB of AA hebben. Melk van koeien met type BB leveren bij een gelijk eiwitgehalte meer kaas per liter melk (onder andere Alipanah en Kalashnikova, 2007). Tot voor kort kon het kappa-caseïne B-gehalte in de melk niet gemeten worden. Met behulp van een door de Universiteit van Parma ontwikkelde test kan nu wel worden vastgesteld of dieren (zowel koeien als stieren) al dan niet type BB zijn. Daar zou dan ook specifiek op gefokt kunnen gaan worden.

Vlees van de blaarkop: van hogere kwaliteit en favoriet bij liefhebbers

Vlees is bij de Nederlanders nog steeds het favoriete voedsel en daarmee een vast onderdeel van het consumptiepatroon van de gemiddelde Nederlander. Van de vleesconsumptie per hoofd in ons land bestaat ruim 22% uit rundvlees. De vlees- en vleeswarenproducten die in de winkel te vinden zijn, zijn in te delen naar twee groepen, namelijk;

¹ Ook de lactatieperiode is verschillend: de blaarkop wordt 315 dagen/jaar gemolken, de HF langer (circa 350).

1. *snijvlees*, zoals biefstuk, magere lappen, riblappen en dergelijke;
2. *draaivlees*, zoals gehakt, worst, hamburgers, vinken, soepvlees en dergelijke (Verriet et al., 2007).

Beide groepen verschillen in soort kwaliteit vlees dat gebruikt wordt, waarbij snijvlees meestal afkomstig is van een hogere kwaliteit vlees. Kwaliteit is af te lezen aan de hand van de verschillende klassen in het Europese classificatieschema SEUROP. Binnen SEUROP worden karkassen ingedeeld naar:

- beveesdheid en
- vetbedekking.

Daarbij kunnen verschillende letter- en cijfercombinaties voorkomen, zie tabel 2.1. Daarbij kan sprake zijn van heel goed tot heel slecht. Runderen leveren nu eenmaal niet allemaal dezelfde vleeskwaliteit. Dit verschilt niet alleen per type dier, maar ook binnen de verschillende types is variatie mogelijk (door bijvoorbeeld verschil in bedrijfsvoering). De vleesrassen scoren gemiddeld U, de melktypische rassen P - O en de dubbeldoelrassen O - R. Daarmee scoort de blaarkop als dubbeldoelkoe dus gemiddeld beter dan haar HF-collega's.

Tabel 2.1 Europese classificatieschema SEUROP		
Beoordelingsmethoden:	De <i>beveesdheid</i> wordt aangeduid met de letters (SEUROP):	De <i>vetbedekking</i> wordt aangeduid in cijfers (1 tot met 5):
- De beveesdheid wordt beoordeeld aan de hand van de vorm en het volume van het karkas.	S Superieur	1 Gering
- De vetbedekking wordt vastgesteld door te kijken naar de hoeveelheid onderhuids vet aan de buitenkant van het karkas en het vet aan de binnenzijde van de borstholte.	E Uitstekend	2 Licht
	U Zeer goed	3 Middelmatig
	R Goed	4 Sterk vervet
	O Matig	5 Zeer sterk vervet
	P Gering	<i>De symbolen +, o en - geven hierbij een nog fijnere indeling aan.</i>
	<i>De symbolen +, o en - geven hierbij een nog fijnere indeling aan.</i>	

De classificatie van het vlees (SEUROP) en de opbrengst snijvlees per karkas spelen een grote rol bij het rendement voor de afnemer van het karkas; de verhouding tussen opbrengst en slachtkosten. Deze wordt voor een belangrijk deel bepaald door geslacht gewicht en het deel van het karkas dat als snijvlees kan

worden verkocht. Vleesrassen hebben een relatief hoog percentage snijvlees, gemiddeld 80%. Van een melktypisch ras (HF) is het rendement van snijvlees gemiddeld maar 40%, terwijl het rendement van dubbeldoelrassen weer hoger ligt met gemiddeld 60%.

Als het gaat om het produceren van snijvlees is er in Nederland een voorkeur voor vleesrassen en beveleesde dubbeldoelrassen, omdat zij de minimaal de vereiste SEUROP-klasse O+ hebben. Voor draaiprodukten zijn melkveerassen met hun lagere classificaties en rendementen beter geschikt. Ook de mogelijke verwaarding van het karkas, dat wil zeggen de mogelijkheid om alle delen van het karkas rendabel af te zetten (vierkantsverwaarding), speelt een rol in het rendement per karkas. Uit de biologische sector is bekend dat de vierkantsverwaarding van biologische dieren nogal eens een probleem is, zeker in de aanloopfase. Dat houdt in dat meestal niet het hele karkas voor een meerprijs afgezet kan worden; een deel gaat het gangbare circuit in en moet dus tegen een lagere prijs verkocht worden. Hierdoor daalt de totale opbrengst van een karkas. Het is niet ondenkbaar dat ook de blaarkopketen hiermee geconfronteerd zal worden.

Rundveehouders worden voor slachtdieren dus uitbetaald op basis van gewicht en (SEUROP-)classificatie. Uit onderzoek naar biologisch rundvlees (Bondt, 2004) bleek dat meerdere aspecten van invloed zijn op de classificatie en gewicht: ras, pariteit en lactatielengte. Zoals hierboven aangegeven hebben dubbeldoelkoeien gemiddeld genomen een hogere classificatie (onder andere door de beveleesheid; gemiddeld 1,5 subklasse hoger dan bij HF-koeien), en dus een hogere karkasopbrengst dan HF-koeien. Dat geldt dus ook voor de blaarkopkoe. De vraag is hoe nu de beste resultaten in het licht van de classificatie bereikt worden. Factoren als bedrijfsstrategie, doelstelling, manier van afmesten en een pro-actieve instelling van de veehouder spelen daarbij een rol, naast bijvoorbeeld de inzet van meer vleestypische dieren. De meeropbrengsten van een betere classificatie geven wel financiële ruimte om maatregelen op die diverse gebieden te treffen en daarop ook te investeren.

Met bewust afmesten van koeien kan dus geld verdiend worden. Daarvoor is het goed inschatten van de afmestmogelijkheden van de dieren belangrijk. Hierbij spelen, naast eerdergenoemde factoren, ook de afmestpotentie van de betreffende koeien en de ruwvoerpositie van het bedrijf een rol. Het (bewust) afmesten van runderen is een manier om een betere slachtclassificatie te realiseren, mits de gewichtstoename niet vooral plaats heeft in de vorm van extra vet. Zo is bekend dat een manier om de slachtkwaliteit van runderen uit de biologische melkveehouderij te verbeteren, de inzet van een dubbeldoelras (in plaats van het HF-ras) is. Uit onderzoek van Van Delen et al. (2002) echter, blijkt

dat de overstap van HF-ras koeien naar dubbeldoelkoeien geen eenduidig positief economisch beeld geeft. Op de bedrijven die intensief zijn, verdient het - uit economisch oogpunt gezien - de voorkeur om in te zetten op een verhoging van de melkproductie. Ook voor extensieve bedrijven die niet beschikken over voldoende stalruimte is de overstap naar dubbeldoelkoeien niet altijd economisch rendabel. Het ligt anders bij extensieve bedrijven die voldoende stalruimte hebben. Op deze bedrijven levert het overstappen naar dubbeldoelkoeien wel economisch voordeel op. Voor een voorbeeldbedrijf is dit voordeel becijferd op 1 euro per 100 kilogram melk. Afmesten kan zowel melkend als droogstaand plaatsvinden. Daarnaast kan onderscheid gemaakt worden tussen afmesten in de periode dat koeien op stal of in de weide staan. Onderzoek (Van Delen et al., 2002) laat zien dat afmesten in de weideperiode voordeliger is dan afmesten op stal. Uit ditzelfde onderzoek blijkt dat het afmesten van uitstootkoeien uit de biologische melkveehouderij (i.e. HF-koeien) zowel technisch als economisch zeer goed mogelijk is.

Conclusie uit het voorgaande is dat de afmestpotentie van de blaarkop in principe - als dubbeldoelkoe - positief is en dat er ook geld verdiend kan worden met een bewuste afmeststrategie. Wel vraagt dat om een strategische keuze van de betrokken veehouders ten aanzien van de voor hen optimale verhouding tussen de melk- en de vleesopbrengst van hun koeien en de wijze waarop ze hun dieren kunnen en willen afmesten.

Huidige afzet van blaarkopproducten

De blaarkopboeren die voor dit project zijn geïnterviewd leveren hun melk aan bestaande zuivelverwerkers, waaronder de grote zuivelcoöperaties in ons land, waar deze met de andere melkstromen wordt samengevoegd (dus niet gekanaliseerd). Eén geïnterviewde blaarkopboer verwerkt een gedeelte van zijn melk zelf tot producten als karnemelk, kaas en boter. Op enige verkoop vanaf de boerderij na wordt het vlees van deze blaarkopboeren nu opgenomen in de reguliere afzetkanalen; blaarkopvlees wordt nog niet als zodanig in de markt gezet.

2.3 De blaarkop in het bedrijfssysteem van veehouders

Het bedrijfssysteem van individuele veehouders is doorgaans het resultaat van jarenlang zoeken naar de beste strategie om een optimaal bedrijfsresultaat te behalen. Daarbij gaat het niet altijd (meestal wel) om financieel gezien het meest optimale resultaat, maar kunnen voor een veehouder ook zaken op het gebied

van milieu en sociale duurzaamheid een rol spelen. Zo is in sommige bedrijfs-systemen weidevogelbeheer maatgevend en in andere weer een verbetering van de nutriëntenbenutting met behulp van het kringloopdenken. Dit maakt duidelijk dat er verschillende invalshoeken zijn die het kader vormen voor de (door)ontwikkeling van het bedrijfssysteem van de individuele veehouder. Daarnaast is het bedrijfssysteem ook afhankelijk van de specifieke bedrijfssituatie (grondsoort, oppervlakte, verkaveling, enzovoort), andere situationele aspecten (zoals opvolging) en de wensen van de ondernemer zelf. Zo zijn er op een biologisch bedrijf andere mogelijkheden en beperkingen dan op een gangbaar bedrijf. En wat een boer op een bedrijf in Friesland past, kan heel anders zijn voor een boer met veel smalle percelen in het Westelijke veenweidegebied. Ook in de verhouding melkveehouderij en agrarisch natuurbeheer maakt niet iedere veehouder dezelfde afweging. Kortom, er zijn meerdere en specifieke aspecten die het totaal van een bedrijfssysteem bepalen. Een bedrijfssysteem is in principe op maat gesneden van en voor de (individuele) bedrijfssituatie en ondernemer.

Het is goed denkbaar dat er situaties zijn waarin de blaarkop net zo goed als of beter in het bedrijfssysteem past dan een andere koe (zie ook paragraaf 2.4). Zo kunnen blaarkoppen, net als andere dubbeldoelkoeien, beter uit de voeten in wat nattere natuurgebieden dan hun HF-soortgenoten. Blaarkoppen zijn immers sobere koeien met stevig beenwerk, harde klauwen een hoge zelfredzaamheid. Ook zijn het goede ruwvoerverteerders; voor langer of natuurgras draaien zij hun maag niet om. Uit onderzoek op het Praktijkcentrum Zegveld van Wageningen UR blijkt dat hoogproductieve koeien die vooral melk moeten produceren slechts een klein deel beheersgras aan kunnen. Bij een hoger aandeel van dat gras in het rantsoen past een ander type dier. Uit hetzelfde onderzoek komt naar voren dat (kruislingen van) de blaarkop in staat (zijn) is om relatief veel ruwvoer te verteren, waarbij er tot maximaal 40% natuurgras in het rantsoen gevoerd kan worden, zonder dat de melkproductie noemenswaardig achteruit gaat. De blaarkop is daarom een goede optie voor het (mede-) beheer van natuurgebieden. Dat geldt overigens ook voor andere dubbeldoelkoeien.

In de praktijk van boeren met blaarkoppen worden goede financiële resultaten met deze dieren geboekt; zo ligt bijvoorbeeld op één van de betrokken bedrijven de kostprijs van een liter melk ligt bij de blaarkopkoeien gemiddeld 4 cent lager dan bij de HF-koeien op hetzelfde bedrijf. Uit een vergelijking van bedrijfseconomische kengetallen (1998-2002) van een blaarkopboer met een gemiddeld bedrijf en het bedrijf met de hoogste melkproductie van dat jaar, blijkt dat de blaarkopboer het hoogste saldo realiseert (Bok et al., 2005). Uit de studie van De Jong (2002) blijkt dat blaarkopkoeien de concurrentie met HF-koeien aankunnen als het gaat om economisch resultaat in een extensieve situa-

tie. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de verschillen tussen bedrijven groot kunnen zijn, onder andere afhankelijk van ondernemer- en vakmanschap van de veehouders.

Huisvesting

De stal is één van de essentiële onderdelen van het bedrijfssysteem, en één die bij de mogelijke vorming van de blaarkopketen veelvuldig ter sprake komt. Blaarkoppen kunnen in principe in elk soort stal gehouden worden. Maatschappelijk gezien worden het dierenwelzijn en de wijze waarop dieren op veehouderijbedrijven worden gehouden steeds belangrijker. Tegenwoordig worden veel koeien in een ligboxenstal gehouden. Hierin kunnen koeien vrij rondlopen en naar behoefte vreten. Daarnaast heeft iedere koe haar eigen ligplaats of ligbox, van elkaar gescheiden door metalen buizen. De vloerbedekking van de ligplaats varieert per stal: strooisel (zaagsel of strovezel), rubberen matten of een waterbed. De overgang naar deze vorm (vanuit de grupstal) heeft de koeien meer mogelijkheden tot sociaal gedrag en ruimte tot bewegen gebracht. (Overigens zijn er ook veehouders die aangeven dat ligboxenstallen stressverhogend werken voor (sommige) koeien door voorkomende onderlinge hiërarchische verhoudingen.)

Naast de ligboxenstal zijn er in ons land ook de zogenaamde 'strooiseltype'-stallen, waarbij regelmatig strooisel (vaak stro) ingebracht wordt. Voorbeeld van dit staltype zijn de pot- en hellingstal. De potstal is genoemd naar de laaggelegen lig- en loopruimte (de 'pot') - het vee staat in een pot. Deze pot moet regelmatig worden ingestrooid met vers stro, zowel om een schoon ligbed te krijgen als voor een goede vorming van organische mest. Het mestmengsel blijft in de pot liggen, waardoor het niveau van de pot langzaam stijgt en het vee steeds hoger komt te staan. Als het mengsel van mest en stro een bepaalde hoogte heeft bereikt, wordt de stal geleegd (meestal 1 of 2 keer per jaar). Een potstal met melkkoeien kostte in 2006 minimaal € 100 aan graanstro per dier per stal seizoen (Smeding en Langhout, 2007).

De hellingstal is in Nederland nog vrij onbekend. In Frankrijk en Duitsland is het een meer gangbaar stalsysteem, vooral in de vleesveehouderij. Bij een hellingstal loopt het ligbed van het vee af onder een hoek. Voor deze helling zijn verschillende normen in de omloop, bijvoorbeeld van 10 tot 15 graden of 4 tot 8%. Bovenaan wordt gestrooid. Door de aflopende constructie trapt het vee de mest naar beneden, terwijl het onderweg goed gemengd wordt met het strooisel. Onderaan kan een mestband of schuif lopen die de mest afvoert.

Het voordeel van pot- en hellingstallen is dat de koe een schone en droge ondergrond heeft, waardoor minder klauwaandoeningen voorkomen (er is geen gladde stalvloer waarop de dieren kunnen uitglijden). Ook hebben ze genoeg ruimte voor het uitoefenen van sociaal gedrag. De opzet, ruimte en het zachte ligbed in de pot- of hellingstal lijken goed te passen bij de maatschappelijke wens naar welzijnsvriendelijke huisvesting. Een pot- of heuvelstal geeft overigens wel risico's wat betreft boterzuur, grotendeels onafhankelijk van het type strooisel (riet, stro, hooi etc.); iets wat problemen kan geven bij het maken van kaas (Smeding en Langhout, 2007). Uiteraard zijn er ook andere aspecten die een rol spelen in het besluitvormingsproces met betrekking tot huisvesting.

De pot- en/of de hellingstal zouden eventueel kunnen dienen als specifieke huisvestingssystemen voor koeien uit de blaarkopketen. Daarnaast levert dit type stal ruige mest op. Deze gecomposteerde stalmest is goed geschikt voor gebieden met weidevogelbeheer, voor akkerbouwers en tuinders.

Samengevat: Afwegingen voor veehouders

Naast de nadelen van minder melk per dier per jaar en laatrijpe dieren staan blaarkoppen bekend als koeien met tal van voordelen bij de betrokken veehouders. Die voordelen hebben betrekking op zowel het dier zelf als zijn producten. Het gaat hierbij samengevat om de volgende zaken:

- Blaarkoppen hebben een hoge zelfredzaamheid, stevig beenwerk en harde klauwen en gedijen daarmee goed in een sobere omgeving, zoals in (natte) natuurgebieden. Dit komt mede doordat de blaarkop efficiënt is in het verteren van ruwvoer, en ook goed met gewassen als stro en natuurgras uit de voeten kan, waar melktypische koeien dat minder of niet kunnen (De Jong, 2003 en Tolkamp et al., 2009). Dit zijn waarden die aansluiten op duurzame danwel biologische principes.
- De blaarkop ziet over het algemeen niet of nauwelijks de veearts en wordt gekenmerkt door een goede vruchtbaarheid en gemakkelijk afkalven. Uit een vergelijkende studie tussen blaarkoppen en HF-koeien bleek dat de kalversterfte op blaarkopbedrijven bijna 5% minder is. Ook mastitis (uierontsteking) komt minder vaak voor (De Jong, 2003). Daarmee is bij deze dieren dus sprake van lage gezondheidskosten en een hoge zelfredzaamheid.
- Blaarkopkoeien komen in vergelijking met HF-koeien wat trager op gang voor wat betreft de melkproductie, het zijn relatief laatrijpe dieren. Daarbij worden ze wel relatief oud (NB: dit is een voordeel vanuit het perspectief van de *melkvee*houder).
- Het dier produceert melk met een hoog eiwitgehalte. Hoewel nog niet wetenschappelijk bewezen, zijn er indicaties dat relatief veel blaarkopdieren kapa caseïne BB produceren. Melk van koeien met dit type B geven bij een gelijk eiwitgehalte meer kaas (Alipanah en

Kalashnikova, 2007; Walsh et al., 1998).

- Het vlees van de blaarkopkoe wordt gekenmerkt door een uitstekende kwaliteit (klasse O/R) en brengt daarmee in de markt een meerprijs op. Bovendien is het vlees volgens deskundigen fijner van draad en daarmee malsler en eerder gaar (persoonlijke mededeling Van Miltenburg).
- Het dier heeft een rustig karakter en is daarmee een handzame koe voor een nevenbedrijf, gericht op toerisme, recreatie of zorg.
- De blaarkop laat zich niet alleen praktisch, maar ook financieel waarschijnlijk goed inpasen in bedrijfssystemen die zich hiervoor lenen. In de praktijk van bedrijven met blaarkoppen worden goede financiële resultaten geboekt, zo ligt bijvoorbeeld op één van de geïnterviewde bedrijven de kostprijs van een liter melk bij de blaarkopkoeien gemiddeld 4 cent lager dan bij de HF-koeien op zijn bedrijf. Uit een vergelijking van bedrijfseconomische kengetallen (1998-2002) van een blaarkopboer met het gemiddelde bedrijf en het bedrijf met de hoogste melkproductie van dat jaar, blijkt dat de blaarkopboer het hoogste saldo realiseert.

Hierbij dient opgemerkt te worden dat de verschillen tussen bedrijven groot kunnen zijn, onder andere afhankelijk van ondernemer- en vakmanschap van de veehouders. □

2.4 De blaarkop onder keurmerk?

De Kruidenier Groep streeft naar het in- en verkopen van duurzame producten. Tijdens de verschillende fasen van het productieproces dient dus aan bepaalde eisen met betrekking tot duurzaamheid voldaan te worden. Keurmerken kunnen invulling geven aan de eisen die voor de verschillende ketenpartijen moeten gaan gelden. Immers, een keurmerk is onlosmakelijk verbonden met een kwaliteitssysteem. Het geeft informatie over de mate waarin aan voor de afnemer relevante, specifieke criteria wordt voldaan. De vraag is hoe duurzaamheid transparant gemaakt kan worden, ook in de blaarkopketen. De Kruidenier Groep wil voor de blaarkopketen inzetten op Milieukeur en het EKO-keurmerk om die keten duurzaam vorm te geven. Daarom gaan we in het onderstaande in op de eisen die met beide keurmerken samenhangen.

Milieukeur: keurmerk voor milieukwaliteit

Het Milieukeur wordt beheerd door SMK (Stichting Milieukeur) en wordt na aanvraag van de producent verleend aan producten die, vergeleken met soortge-

lijke producten, minder belastend zijn voor het milieu. SMK sluit licentieovereenkomsten af met certificerende instellingen die vervolgens de controle bij de producenten uitvoeren, onder andere voor plantaardige en dierlijke producten. Hierbij gaat het om primaire producten, maar ook om be- en verwerkte producten.

De kernactiviteit van SMK is het ontwikkelen, beheren en toetsen van criteriasets ten behoeve van keurmerken en barometers op het gebied van duurzaam ondernemen. De kracht van SMK ligt volgens de eigen website besloten in het proces van certificering, dat garant staat voor draagvlak en transparantie; de unieke kennisbank van criteriasets; de onderliggende systematiek die modulair overgezet kan worden naar nieuwe programma's en een zeer groot netwerk van deskundigheid dat de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de criteriasets en toetsingen borgt. Tijdens het toetsen op de Milieukeureisen wordt de gehele levenscyclus van het product geanalyseerd: grondstofwinning, productie van materialen, fabricage van het product, gebruik van het product, afvalverwerking. SMK hanteert duurzaamheid als uitgangspunt. De thema's die bij de agrarische producten centraal staan, zijn:

'gebruik en emissiearme toepassing van gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen, en een verantwoorde omgang met energie, water, afvalstoffen en verpakking. Daarnaast is er aandacht voor dierenwelzijn, natuurbeheer en voedselveiligheid.' Website SMK (2008).

Wanneer een veehouder het Milieukeur wil verkrijgen dient hij aan een aantal verplichte basiseisen te voldoen, en daarnaast een minimale score aan punten op de keuzemaatregelen te behalen. Een ondernemer kan zelf kiezen op welke maatregelen hij zich laat certificeren. Het uitgangspunt van SMK bij de ontwikkeling van de criteria is dat 25% van de voorlopers uit de gangbare teelt op het gebied van duurzaamheid in Nederland op dat moment aan de eisen moet kunnen voldoen. Deze eisen zijn niet vaststaand, maar worden op basis van actuele ontwikkelingen periodiek herzien en waar nodig aangescherpt. Milieukeur zuivel- of vleesproducten of Milieukeur melk- en/of vleesvee zijn momenteel niet (meer) in gebruik, e.i. geïncriveerd. In het verleden zijn deze Milieukeurschema's echter wel ontwikkeld. Er 'ligt' dus een verouderde en inactieve set. Als er een blaarkopketen onder Milieukeur ontwikkeld moet worden, zullen de criteria voor koeien en zuivel- en vleesproducten dus opnieuw opgesteld moeten worden. Dit gebeurt altijd in samenwerking met marktpartijen, experts en maatschappelijke organisaties. Het ontwikkelingsproces kan binnen een jaar afgerond kan zijn, om uiteindelijk Milieukeur rundvlees en zuivel op de markt te kunnen brengen.

Zoals bovenstaand is vermeld, neemt Milieukeur de hele keten mee bij de beoordeling van het duurzaamheidsgehalte van het product of de productgroep. Ter illustratie, bij het voorliggende inactieve schema dat betrekking heeft op de productie van melk op het melkveebedrijf ligt het accent op bemesting, verzuuring en energie omdat daar de grootste milieuwinst kon worden gerealiseerd. Ook zijn er eisen ten aanzien van gewasbescherming, zware metalen, afval, verdroging, diergezondheid, dierenwelzijn, afval en natuur en landschap. Bovendien wordt ook het transport tot aan de slachtruimte meegenomen.

Er wordt bij Milieukeur overigens geen onderscheid gemaakt tussen middelen van chemische en natuurlijke oorsprong, de milieubelastingpunten daarvan zijn doorslaggevend. Het voorkomen van chemische gewasbescherming wordt bij de keuzemaatregelen wel extra beloond. Het schema geeft aan dat deelname met een gedeelte van de melkproductie niet mogelijk is, maar dat het wel mogelijk is om het Milieukeur aan te vragen voor een deel van de agrarische activiteiten. Dus bijvoorbeeld wel voor de blaarkoppen, zonder tegelijkertijd andere landbouwactiviteiten op hetzelfde bedrijf zoals bloembollen of paprika's te moeten certificeren (mits deze activiteiten gescheiden blijven).

EKO: keurmerk voor biologische productiewijze

Biologische landbouw staat voor een natuurlijke productiewijze van voedsel met respect voor dieren en voor productiemiddelen als bodem, lucht en water. Zo krijgen biologische runderen relatief veel ruimte (binnen en buiten) en is hun mest relatief beter voor het bodemleven. De stikstofuitspoeling, ammoniakemissie en de broeikasgasemissie zijn bij de biologische melkveehouderij lager per hectare grond. Verder is het zo dat voor één liter geproduceerde melk in de biologische melkveehouderij minder energie nodig is dan in de gangbare melkveehouderij. Biologische vleeskoeien hebben de laagste energiescore ten opzichte van andere vleessoorten en productiewijzen (Blonk et al., 2007). In Stortelder en Bruinsma (2007) wordt gerefereerd aan enkele literatuurstudies waaruit blijkt dat op biologische landbouwbedrijven gemiddeld een hogere biodiversiteit wordt waargenomen dan op gangbare bedrijven. Het rapport stelt dat dit 'geen wet van Meden en Perzen is'. De biologische landbouw heeft weliswaar gemiddeld genomen een positieve invloed op de biodiversiteit, maar deze conclusie geldt niet in zijn algemeenheid. Ook extensieve gangbare landbouw draagt positief bij aan de biodiversiteit. Het gaat daarbij om bedrijven die gebruik maken van de zogenaamde SAN-regeling. Bovendien: biologische landbouwbedrijven kunnen ook juist minder bijdragen aan biodiversiteit (Stortelder en Bruinsma, 2007)

Een landbouwproduct of voedingsmiddel mag alleen biologisch heten als het productieproces aan de Skal-voorschriften voldoet. Biologische producten zijn te herkennen aan het EKO keurmerk. De Stichting Skal Certificatie Biologische Productie is door het ministerie van LNV aangewezen om het EKO-keurmerk op biologisch geteelde producten te controleren. De regelgeving voor biologische productie bestaat uit Europese en Nederlandse wetteksten en reglementen van Skal.

Biologische boeren gebruiken geen chemische bestrijdingsmiddelen of kunstmest. Verder worden dieren op natuurlijke wijze gehouden, met uitloop, weidegang, voldoende ruwvoer, onder diervriendelijke omstandigheden en met voldoende ruime huisvesting. Preventief medicijngebruik en diverse ingrepen zijn niet toegestaan. Bij bereiding van levensmiddelen moeten alle ingrediënten van biologische oorsprong zijn - biologische producten bevatten geen kunstmatige geur-, kleur- of smaakstoffen en geen genetisch gemodificeerde ingrediënten. Hieraan moeten melk- en vleesveehouders die het EKO-keurmerk willen verkrijgen zich houden, en daarnaast moeten ze ook nog aan bepaalde voorschriften voldoen. Deze voorschriften gaan over de omschakeling van grond en dieren, teelt van gras en voedergewassen, bemesting, herkomst van dieren, gewasbescherming, weidegang en huisvesting, voeding en gezondheidszorg. Het is niet toegestaan om biologische en gangbare dieren van één soort op één bedrijf te houden. Wel mogen er andere gangbare diersoorten rondlopen - mits gescheiden. Ter illustratie de eisen van rundvlees EKO-keurmerk samengevat:

'De runderen zijn gehuisvest in stallen met daglicht en strooisel en krijgen minstens 120 dagen per jaar weidegang. Het voer is uitsluitend plantaardig en minstens 90% biologisch. Onthoornen gebeurt niet routinematig, castreren is toegestaan, keizersnede echter niet.'

Tot slot, Stortelder en Bruinsma (2007) hebben vastgesteld dat:

'de biologische boer een meerwaarde levert voor het milieu (en het bodemleven), ongeacht zijn mentaliteit of extra inzet om in dit opzicht meer te betekenen voor zijn omgeving. De meerwaarde vloeit voort uit het bedrijfssysteem'.

Milieukeur en biologisch als grondslag voor de blaarkopketen?

Beide productiemethoden zijn erkend en worden maatschappelijk en in de markt gezien als duurzaam. Zowel de Stichting Skal als Stichting Milieukeur worden gecontroleerd door de Raad voor Accreditatie om te waarborgen dat certificatie

en toezicht op de juiste wijze plaatsvinden. Beide organisaties werken volgens EN45011, de Europese norm die de basis is voor accreditatie op het gebied van de productcertificatie. Beide keurmerken lijken voor de blaarkopketen een haalbare optie. Het verschil zit hem vooral in de striktere opzet van de normen zoals die bij de biologische productiewijze gelden. De verschillen tussen de beide systemen zorgen ervoor dat een producent die het EKO-keurmerk mag voeren, niet automatisch aan de criteria voor Milieukeur voldoet, en omgekeerd. Wel vraagt eventuele certificering om een strategische keuze van de betrokken ondernemer. Hij of zij zal in moeten schatten of deze duurzame manier van werken bij hem past, ongeacht Milieukeur of EKO, en wat het voor zijn bedrijfsvoering en toekomstmogelijkheden betekent.

Punt van aandacht hierbij is het feit dat de Kruidenier Groep bij beide vormen van certificering wil kijken naar de mogelijkheden om de criteria te verbreden naar aandacht voor sociale aspecten, natuur & biodiversiteit en *food miles* en/of klimaatneutraal. Omdat de criteriasets voor Milieukeur Zuivel en Vlees nog ontwikkeld moeten worden, ligt er ruimte om criteria op dit gebied op te nemen. Voor wat betreft de biologische productiewijze is dit lastiger omdat de Skal-normen mede gebaseerd zijn op (EU)-regelgeving en daarom veel minder gemakkelijk aan te passen zijn. Wel bevatten de huidige regelingen voorwaarden die positief uitwerken voor het milieu, bodem- en waterkwaliteit. Momenteel wordt er ook gewerkt aan een module voor biodiversiteit die op korte termijn beschikbaar zal zijn (persoonlijke mededeling Steverink).

Ten slotte is er nog de optie dat de Kruidenier Groep en de ketenpartners in gezamenlijkheid eisen aan de keten stellen, die niet in een keurmerk kunnen worden meegenomen, maar separaat worden gesteld.

3 Potentieel van de blaarkop

3.1 Inleiding

Het duurzaamheidspotentieel van de blaarkop komt in dit hoofdstuk aan de orde. In paragraaf 3.2 wordt eerst ingegaan op de mogelijke bijdrage die de blaarkopketen kan leveren aan de realisatie van overheidsdoelstellingen op het gebied van natuur en landschap. In paragraaf 3.3 worden de voordelen van de blaarkopkoeien op het gebied van duurzaamheid samengevat, uitgesplitst naar profit, planet en people.

3.2 Bijdrage aan overheidsdoelstellingen op het gebied van natuur en landschap

In hoofdstuk 2 is al geconstateerd dat de blaarkop een belangrijke bijdrage kan leveren aan het beheer van natuur en landschap in ons land, zeker in die gebieden waar sprake is van een vernattingsopgave. Daarom is het goed om nader op het daarvoor relevante overheidsbeleid in te zoomen en te bezien in hoeverre de blaarkopkoe een bijdrage kan leveren aan de realisatie van de overheidsdoelstellingen op die gebieden. Hieronder volgt, kort samengevat, de inhoud van de voor de blaarkopketen meest relevante beleidsdocumenten:

- *Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur* (LNV, 2000). In deze nota wordt de aanpak van het natuurbeleid geschetst waarbij het kabinet uitgaat van de hoofddoelstelling: behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van natuur en landschap, als essentiële bijdrage aan een leefbare en duurzame samenleving. Met deze nota geeft het kabinet aan welke natuur zij in ons land nastreeft. De 27 natuurdoelen in de nota *Natuur voor Mensen* zijn onderverdeeld in drie hoofdcategorieën: grootschalige, gevoelige en multifunctionele natuur. De multifunctionele natuur beslaat nu en in de toekomst verreweg het grootste gedeelte van de aangewezen natuurgebieden in ons land.
- De *Nota Ruimte* (VROM, 2004) bevat de visie van het kabinet op de ruimtelijke ontwikkeling van ons land en de mogelijke ruimtelijke bijdrage aan een sterke economie, een veilige en leefbare samenleving en een aantrekkelijk landschap. Het Rijk heeft in deze nota onder andere 20 typisch Nederlandse landschappen aangewezen als Nationale Landschappen. Het Groene Hart is

er één van. Onlangs is besloten dat er 113 miljoen euro uit het budget van de *Nota Ruimte 2011-2014* beschikbaar gesteld wordt om te investeren in het Westelijke Veenweidegebied. Met deze bijdrage worden in een groot aantal gebieden in de Westelijke Veenweiden maatregelen getroffen om de bodemdaling te remmen en het watersysteem robuuster te maken. Dankzij deze investeringen kan de landbouw zijn rol als belangrijke drager van het waardevolle cultuurlandschap blijven vervullen. Daarnaast wordt natuur ontwikkeld en wordt er geïnvesteerd in de recreatieve ontsluiting van het gebied (Persbericht Programmabureau Groene Hart, juni 2009).

- De LNV-nota *Kiezen voor landbouw* (LNV, 2005) geeft een visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector. Hierin wordt onder andere beschreven dat de Nederlandse boeren en tuinders zich steeds vaker zullen gaan inzetten voor het verlenen van zogenaamde 'groene en blauwe' diensten. Dit houdt in dat boeren zich steeds vaker bezig zullen gaan houden met bijvoorbeeld natuur- en waterbeheer, maar ook de productie van energie en het aanbieden van zorg, recreatie en toerisme.
- Met het project Groene Ruggengraat (2007) ontwikkelen het ministerie van LNV en de regio (provincies) gezamenlijk een open groene verbinding door het landelijk gebied van de Randstad: het verbinden van natuur, water, landbouw, landschap en recreatie. De Groene Ruggengraat bestaat uit een zone (natte) natuur door het Groene Hart die de belangrijkste natuurgebieden met elkaar verbindt. Belangrijk discussiepunt is momenteel de inrichting en het beheer van deze zone.
- *De Voorloper Groene Hart* (Programmabureau Groene Hart, 2009). Deze nota is in het voorjaar van 2009 door de 3 bij het Groene Hart betrokken provinciale overheden gepubliceerd als onderlegger voor de structuurvisies die elk van deze overheden voor haar eigen grondgebied op moet gaan stellen. In deze nota geven de provincies aan welke plannen zij met het Groene Hart hebben en hoe het gebied in de toekomst ingericht moet worden. De aanpak van de bodemdaling in het gebied, de opgaven voor waterbeheer, ruimte voor duurzame landbouw, gelegenheid voor recreatie, en behoud van het veenweidelandschap worden in samenhang aangepakt. Daarbij kiezen zij voor een gebiedsgerichte benadering, waarbij ook verschillende mogelijke ontwikkelingsrichtingen voor de landbouw onderscheiden worden, te weten schaalvergroting, verbrede landbouw en natuurbeheer.
- In de *Nota Duurzaam Voedsel* (LNV, 2009) geeft de minister van LNV haar visie op de verduurzaming van productie en consumptie van voedsel en de rol van consumenten en producenten daarbij. Als belangrijke actie wordt

hierbij genoemd het duurzaam inkopen door de (rijks)overheid. Voor wat betreft voedsel wordt dat momenteel al ingevuld door steeds meer duurzaamheidseisen aan de catering in overheidsgebouwen te stellen. Ook het verhaal daaromheen moet steeds beter verteld en vermarkt worden, en daar liggen kansen bij de voorgenomen verkoop van zuivel en vleeswaren van de blaarkop.

- Bestaande blaarkopbedrijven zijn over het algemeen meer extensief dan intensief van opzet. Waar blaarkopbedrijven daarom in het bijzonder een rol kunnen spelen, is in het beheer van de Ecologische Hoofd Structuur (EHS) in ons land. Samen met de Nationale Landschappen is de EHS onderdeel van de Ruimtelijke Hoofdstructuur van ons land. De EHS betreft een netwerk van zowel grote als kleine gebieden in Nederland waar de natuur (flora en fauna) voorrang heeft. Extra aandacht bij de realisatie van de EHS is er voor de rol van agrariërs in de vorm van agrarisch natuurbeheer. Het droge deel van de EHS is onderdeel van een Europees netwerk van natuurgebieden: Natura 2000. Natura 2000-gebieden zijn gebieden met een strenge beschermingsstatus. Activiteiten in en rondom deze gebieden mogen alleen of in samenhang met andere activiteiten geen nadelige gevolgen hebben voor de instandhoudingsdoelstellingen. Het ontwikkelen van agrarische bedrijven in deze zones is daardoor complex geworden. Dit vraagt om samenwerking tussen veehouders en terreinbeherende organisaties als het gaat om begrazing en invulling van het natuurbeheer in deze gebieden.

De in hoofdstuk 2 geschetste eigenschappen van de blaarkop bezien in het licht van bovengenoemd beleid laat zien dat de blaarkopkoe meerdere aanknopingspunten biedt voor de realisatie van de overheidsdoelstellingen. Dit geldt overigens ook voor andere dubbeldoelkoeien met gelijke eigenschappen. In de realisatie van de *Nota Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur* kan de blaarkop bijvoorbeeld met haar geschiktheid voor natuurbeheer, ook in nattere omstandigheden, bijvoorbeeld een belangrijke rol spelen. Het bedrijfssysteem waarin de blaarkop een plek heeft, kan aan de doelstellingen in de Nota Ruimte tegemoet komen. Een laatste voorbeeld betreft de Voorloper Groene Hart; bij verbrede landbouw en natuurbeheer in het Groene Hart kan de blaarkopkoe een belangrijke rol spelen, net als zij vroeger al deed in dit gebied.

Een van de sterke punten van de blaarkop is aldus de bijdrage die het kan leveren aan natuurbeheer en het behouden van het landschap. Echter, landschap onderhoudt zich niet vanzelf en de instandhouding ervan zal gecompenseerd moeten worden (Kuhlman en Graaff, 2009). Uit hun notitie over financiering van het landschap het volgende:

'Omdat landschap (in tegenstelling tot bijvoorbeeld parken) altijd een bijproduct is geweest van rationeel grondbeheer hoefden er voor het landschap als zodanig geen kosten te worden gemaakt. Voor veel bewoners is de schoonheid van het landschap iets vanzelfsprekends' (Overbeek en De Graaff, 2009). Er is dus een cultuuromslag nodig om voor het landschap te gaan betalen.'

En in dat kader worden stapjes gezet. Een voorbeeld daarvan is het concept 'Boeren voor Natuur'. Basisgedachte van dit concept is dat:

- oude agrarische cultuurlandschappen het beste door boeren kunnen worden onderhouden, mits daarvoor de juiste voorwaarden worden geschapen;
- ontwikkeling van natuur en landschap veel tijd vergt en dat de kwaliteit gestaag toeneemt bij een continu beheer.

Binnen dit concept worden partijen langdurig (bij voorkeur 30 jaar) met elkaar verbonden om gezamenlijk de groenblauwe diensten van natuurgerichte bedrijven langdurig te financieren en leveren. De vergoeding aan de boeren wordt gefinancierd vanuit een daartoe opgericht fonds, waarin private en/of overheidspartijen bijdragen.

De blaarkop in het Westelijke Veenweidegebied

Door de strategische ligging zijn de Westelijke Veenweidegebieden van nationaal belang; een groen en blauw rustpunt in de stedelijke Randstad. Het gebied brengt waardevolle natuur voort, die voor een groot deel verbonden is aan de veehouderij. Vee houden is hier evenwel niet voor iedereen weggelegd. In het veenweidegebied is sprake van een inefficiënte perceelsgrootte/-indeling, ontwatering, bodemdaling en een hoge gronddruk door verstedelijking. Dit maakt het niet voor iedereen mogelijk om hier melk voor een marktconforme prijs te produceren. Naast de typische kenmerken van het gebied als gras, koeien, weidevogels en openheid, is het ook een gebied dat wordt gekenmerkt door natuurlijke handicaps, het (hoge) waterpeil in het bijzonder. De bodemdaling, die wordt veroorzaakt door oxidatie van de veenbodem als gevolg van de ontwatering, geldt als één van de grootste problemen voor de veenweidegebieden en moet uit het oogpunt van kosten en klimaatverandering (uitstoot van broeikasgassen) beperkt worden. Het verhogen van het peil van grond- en oppervlaktewater wordt daarvoor als één van de oplossingen gezien. Vernatting beperkt echter het graslandgebruik door een vermindering van de draagkracht van de graszo-

de en boeren kunnen pas later in het voorjaar hun land op. Niet elke koe kan met deze natuurlijke handicaps of omstandigheden overweg, maar door de kenmerken die de blaarkop van nature als dubbeldoel in zich heeft, kan deze hier wel prima uit de voeten. Het gebruik van blaarkoppen kan dus in de veenweidegebieden, samen met extensivering van de bedrijfsvoering, een bijdrage leveren aan behoud van het veenpakket en versterking van de flora en fauna, waaronder de weidevogelstand. Daarnaast is er nog een andere reden waarom juist de blaarkop deze bijdrage bij uitstek kan leveren. In tegenstelling tot andere dubbeldoelrassen komt de blaarkop namelijk van oudsher voor in het veenweidegebied.

Bijdrage aan biodiversiteit en klimaatverandering

De belangrijkste beleidsopgave voor de natuur in ons land is het zeker stellen van biodiversiteit - het leven in alle mogelijke soorten en vormen: dieren, planten en micro-organismen - en daarmee het vergroten van de kwaliteit van de leefomgeving. Zo bezien levert de transitie van Oostenrijkse naar Nederlandse runderen door de Kruidenier Groep op zich al een bijdrage aan het behoud van de (agro)biodiversiteit in ons land. Maar de blaarkoppen kunnen ook anderszins bijdragen aan de realisatie van de natuurdoelstellingen in ons land, in het bijzonder de EHS. Het ministerie van LNV heeft momenteel veel aandacht voor de rol van boeren bij de realisatie van de EHS, ofwel: agrarisch natuurbeheer is een van de vormen waarmee de Nederlandse overheid de EHS verder in wil vullen. Ook kunnen (blaarkop)veehouders de grasproductie uit natuurgebieden afnemen. Het rendabel inpassen van een kleine hoeveelheid beheersgras lijkt voor iedere veehouder mogelijk, mits de kosten ervan laag zijn. Het inpassen van een grotere hoeveelheid beheersgras in de bedrijfsvoering vraagt echter om andere en robuustere dieren, zoals de blaarkop, net als andere dubbeldoelrassen. Tot slot vormt de inzet van grote en kleine grazers een wijze van natuurbeheer in natuurgebieden. Grote grazers oefenen een grote directe invloed uit op de structuur en soortensamenstelling van vegetaties en indirect op de kringloop van voedingsstoffen door zowel vraat, betreding als bemesting. Zo dragen ze bij aan een open, gevarieerd en dynamisch landschap met een hoge biodiversiteit (Cosijns, 2004). Uit vergelijkend onderzoek van begraasde en onbegraasde, niet beheerde situaties blijkt over het algemeen een toename van het aantal plantensoorten onder extensieve begrazing (Bakker, 1998), een toenemende biodiversiteit dus (zie ook onderstaand kader). De blaarkop lijkt zich hier goed voor te lenen, door de in de praktijk genoemde eigenschappen van het dier: vriendelijk karakter, sobere wensen en hoge zelfredzaamheid. Bovendien is de blaarkop, in tegenstelling tot Schotse Hooglanders, een inheems Oudhollands ras.

Een ander punt betreft de afspraak in het internationale Biodiversiteitsverdrag (1992) om de biodiversiteit van landbouwdieren te beschermen. Het gros van de huidige Nederlands melkkoeien is van het type Holstein-Friesian en stamt af van een beperkt aantal stieren. Aldus geeft de versterking van de blaarkoppen de biodiversiteit binnen de Nederlandse rundveepopulatie een impuls (persoonlijke mededeling Lenssinck).

Illustratief voorbeeld van natuurbeheer met de blaarkop

Uit een interview met een veehouder in het kader van de onderliggende haalbaarheidstudie: 'Juist door de aanwezigheid van koeien in natuurgebieden komen de vogels. Want zij zorgen voor mesthopen, vertrapte slootkanten en verschillende soorten en hoogte van grassen door afwisselende begrazing. Je moet natuurlijk niet het hele land volzetten met koeien, maar wij zien dat waar de koeien lopen - daar is meer voer voor vogels.'

Een ander licht op de blaarkop werpt de klimaatverandering. Immers, het klimaat verandert en dat maakt het boeren er niet altijd gemakkelijker op. Zo wordt het er onder de relatief natte en natter wordende omstandigheden in de veenweidegebieden steeds moeilijker om een intensief op melkproductie gericht bedrijf in stand te houden met HF-koeien. Intensief boeren wordt voor veel bedrijven in deze omstandigheden sowieso lastig. Ook hiervoor biedt een extensiever bedrijf met blaarkoppen een goed alternatief. Blaarkopbedrijven hebben daarnaast ook meer mogelijkheden om de uitstoot van de broeikasgassen lachgas en methaan te verlagen (Blonk et al., 2007). Het achterliggende idee is dat blaarkoppen veel ruwvoer aankunnen en daarbij niet of nauwelijks krachtvoer nodig hebben. Vooral dit laatste leidt tot verminderde uitstoot van broeikasgassen. In een onderzoek naar de impact van verschillende vleesproducten op het milieu (Blonk et al., 2007) wordt aangegeven dat de biologische productie en de reguliere productie een gelijkwaardige score op het broeikaseffect hebben. De onzekerheden in de emissiemodellering van methaan en vooral lachgas zijn te groot om te constateren dat de kleine verschillen die optreden significant zijn. Wel geeft het rapport aan dat het waarschijnlijk is dat biologische rundveeproduktie (zowel van melkvee als vleesvee) een iets betere score heeft op het broeikaseffect door de minder intensieve productiewijze (minder N-bemesting) en geen inzet van kunstmest.

3.3 Bijdrage aan duurzaamheid (profit, planet en people)

Op basis van het voorgaande komen we, samengevat, tot de volgende voordelen die de blaarkopkoeien kunnen genereren op het gebied van profit, planet en people.

Profit

- De blaarkopkoe is in principe een dubbeldoelkoe en dus geschikt voor zowel melk- als vleesproductie. Het dier wordt gekenmerkt door onder andere stevig beenwerk en goede vruchtbaarheid. Mede hierdoor biedt de blaarkopkoe nieuwe kansen voor boeren in landbouwgebieden waarin sprake is van een belangrijke natuur- en/of vernattingsopgave. Denk bijvoorbeeld aan het Groene Hart. Daar leiden de peilstrategieën uit de *Nota Ruimte* en de *Voorloper Groene Hart* tot hogere grondwaterstanden in veel gebieden, wat tot gevolg heeft dat het huidige landgebruik in die gebieden aangepast zal moeten worden. De blaarkopkoe past prima in een agrarisch bedrijfssysteem waarin sprake is van nattere omstandigheden en de realisatie van wat zwaardere natuurdoeltypen. Dat kan ook leiden tot het besparen op de onderhoudskosten van natuurgebieden voor terreinbeherende organisaties.
- Door de huidige vraag vanuit de Kruidenier Groep ligt er een marktkans voor boeren die aan de slag willen gaan met blaarkoppen. Hierbij is het zoeken naar een goede verhouding tussen melkgift en vleeskwaliteit. De prijzen die betaald worden voor blaarkop slachtrunderen liggen gemiddeld enkele tientallen euro's hoger dan voor runderen van het gangbare HF-ras. Bijkomende potentie die blaarkopkoeien met zich mee brengen zijn stimulansen op het gebied van agrotourisme en streekproducten en lagere voeder- en onderhoudskosten. Ontwikkeling van de blaarkopketen biedt daarom in potentie een duurzame inkomensontwikkeling voor de betrokken veehouders.
- Een belangrijke voorwaarde is hierbij is wel de ontwikkeling van een redend business model.

Planet

- In cultuurhistorisch opzicht heeft de jarenlange eenzijdige nadruk van het fokbeleid in de melkveehouderij op de melkproductie geleid tot een verarming van het Nederlandse landschap en de identiteit van verschillende streken. Herintroductie op grote(re) schaal van een cultuurhistorisch ras als de blaarkop kan een bijdrage leveren aan het tegengaan van deze ontwikkeling. Aldus versterkt de blaarkop de cultuurhistorische waarde van het platteland in ons land.

- Met de blaarkop wordt ook de biodiversiteit binnen de rundveepopulatie in ons land een impuls gegeven. Behoud van de genenpool van oude rassen is nodig om in te kunnen spelen op veranderende omstandigheden. Oude rassen stellen vaak weinig eisen aan hun omgeving. De erfelijke eigenschappen die daarvoor zorgen, kunnen in de toekomst nodig zijn om de moderne rassen minder kwetsbaar te maken (daarom zijn kruislingen bijvoorbeeld ook geliefd).
- Daarnaast biedt het gebruik van blaarkoppen een goede mogelijkheid om landbouw te bedrijven die is aangepast aan lokale omstandigheden waarin moderne veerassen minder goed uit de voeten kunnen. Zo wordt het bijvoorbeeld onder de relatief nattere omstandigheden waar het in een groot deel van de lager gelegen gebieden in ons land naar toe moet, steeds moeilijker om een intensief op melkproductie gericht bedrijf te voeren. Intensief boeren wordt voor veel bedrijven in deze omstandigheden sowieso lastig. Een extensiever bedrijf, met blaarkoppen en/of blaarkopkruislingen, biedt een goed alternatief, ook op het gebied van natuur- en landschapsbeheer. Daarmee kan tegelijkertijd het veen behouden worden en verlaging van de CO₂-uitstoot gerealiseerd worden.
- Blaarkopbedrijven leveren ook een bijdrage aan het verminderen van de uitstoot van de broeikasgassen lachgas en methaan. Dat komt met name doordat het op blaarkopbedrijven beter mogelijk is om de kunstmestgiften te verlagen omdat de blaarkop met meer vezelrijk gras in het rantsoen goed uit de voeten kan.

People

De ontwikkeling van de blaarkopketen raakt aan een aantal sociaal-maatschappelijke en politieke thema's die nu en in de toekomst spelen.

- Het gebruik van blaarkoppen levert een bijdrage aan de integratie van stad en platteland door nieuwe kansen te benutten op het gebied van de multifunctionaliteit en biedt daarmee perspectief voor de verbinding van de burger met de boer.
- Grootschalige inzet van blaarkoppen een duidelijke bijdrage aan de beleidsmatige doelstellingen van de Taskforce Biodiversiteit en de Taskforce Multifunctionele Landbouw. De eerstgenoemde Taskforce adviseert het kabinet over de manier waarop verlies van soorten dieren, planten en micro-organismen kan worden tegengegaan, terwijl de laatstgenoemde Taskforce werkt aan versnelling, verbinding en vernieuwing van initiatieven in de multifunctionele landbouw.

- Ten slotte kan grootschalige vermarkting van blaarkopproducten inspelen op de vraag van de Rijksoverheid naar duurzame producten (vanaf 2010 wordt het beleid van overheden om gedeeltelijk of geheel duurzaam in te kopen).

4 Conclusies, aanbevelingen en reflectie

In dit onderzoek staat de blaarkop centraal, als spil in de beoogde duurzame en rendabele keten die de Kruidenier Groep op wil gaan zetten voor kwalitatief hoogwaardig vlees en zuivel voor het foodservice en slagerskanaal in Nederland. Hiertoe is in deze studie een verkenning uitgevoerd. Op basis van de verkregen inzichten worden de conclusies (4.1) en aanbevelingen (4.2) gepresenteerd, gevolgd door een reflectie (4.3).

4.1 Conclusies

De blaarkop is een koe met voordelen voor boeren, burgers en buitenlui. Bovendien heeft deze de potentie om natuur, landschap, veehouderij en burger/consument op een goede manier met elkaar te verbinden.

Voor boeren is de blaarkop een veelzijdige en robuuste koe met een hoge zelfredzaamheid, goede vruchtbaarheid en lage dierenartskosten die (daarmee) past in een specifieke bedrijfsvoering. Deze koe die zowel melk en vlees van kwaliteit levert, presteert goed onder suboptimale (natuurlijke) condities. Dat wil zeggen suboptimale condities voor een gespecialiseerde koe, zoals de HF. Voor de blaarkop zijn het eerder optimale condities. Zo biedt de blaarkopkoe nieuwe kansen voor boeren in landbouwgebieden waarin sprake is van een belangrijke natuur- en/of vernattingsopgave. Denk bijvoorbeeld aan het Groene Hart.

De blaarkop is minder geschikt voor specialisatie en schaalvergroting op het gebied van melk- of vleesveehouderij, maar biedt daarentegen wel een alternatief voor veehouders die niet mee willen of kunnen op de weg naar schaalvergroting en intensivering. De blaarkop biedt daarnaast goede mogelijkheden voor samenwerking met terreinbeherende organisaties daar waar het gaat om het beheer van hun natuurgebieden. Dit kan veehouders toegang tot extra grond en vergoedingen voor natuurbeheer opleveren. Verder biedt de blaarkop boeren, indien gewenst, meer kans op inkomsten uit agrotourisme, educatie en 'verkoop bij de boer'.

De blaarkop komt ook tegemoet aan de wensen van de burger en de maatschappij op het gebied van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen. De blaarkop past niet alleen goed in het landschap, maar kan tegelijkertijd zorgen voor duurzaam beheer van het landschap en levert daar-

mee voor de burger een bijdrage aan het behoud van het platteland. Dat geldt overigens ook voor andere dubbeldoelkoeien. Daarnaast biedt de blaarkop voor de consument lekkere zuivel- en vleesproducten: herkenbaar, eigen en als het even kan, uit de eigen regio. Stimulansen op het gebied van agrotourisme en streekproducten behoren ook tot het potentieel van de blaarkopkoe. De blaarkop levert daarmee in potentie een bijdrage aan het in stand houden van de landbouw en aanverwante (verbrede) bedrijvigheid op het platteland, en draagt daarmee bij aan de regionale economie. Bovendien kan de blaarkop in veel gebieden goed ingezet worden om de natuur (mede) te beheren en het streekgeïllustreerde landschap te behouden.

Tot slot past de blaarkop goed in specifieke strategische visies die de overheid momenteel in de vorm van diverse beleidsnota's voor haar burgers ontwikkelt, met name op het gebied van het natuur-, milieu-, plattelands- en RO-beleid. Nederland krijgt meer ruimte voor natuur of natuurlijke systemen. De blaarkop kan daarin goed een functie vervullen. De blaarkopkoe past bovendien prima in een agrarisch bedrijfssysteem waarin sprake is van de realisatie van wat zwaardere natuurdoeltypen of nattere omstandigheden. Dat kan ook leiden tot het besparen op de onderhoudskosten van natuurgebieden voor natuurbeherende organisaties. Bovendien kan de blaarkop prima uit de voeten met een relatief hoog aandeel natuurgras in het rantsoen. Daarmee draagt de blaarkop ook bij aan de instandhouding van biodiversiteit, zowel binnen gewas- als diersoorten.

Resumerend

De blaarkop heeft de potentie in zich om in hoge mate te voldoen aan de wensen van boeren, burgers en buitenlui alsook de consument en overheid, op het gebied van duurzaamheid, biodiversiteit en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Er ligt aldus een stevige uitgangspositie voor de blaarkop om te komen tot een nieuwe duurzame en regionale keten. Echter, de economische basis daarvoor vraagt nog een nadere uitwerking. Daarmee is de blaarkop veel meer dan enkel een koe met een dubbeldoel; de blaarkop biedt perspectief in moderne tijden, in het bijzonder voor veehouders met een bedrijfsvoering die gericht is op natuur en/of multifunctionele landbouw.

4.2 Aanbevelingen

De blaarkop heeft potentie in zich om als spil van de door de Kruidenier Groep beoogde keten te fungeren. Alle betrokken ketenpartijen zijn enthousiast, en niet zonder reden: er is potentie, draagvlak en vraag vanuit de markt. Maar de keten staat nog in de kinderschoenen en voordat de Nederlandse consument op grote schaal blaarkopproducten kan kopen, dienen nog wel enkele stappen gezet te worden. In dit kader worden de volgende aanbevelingen gedaan ten aanzien van het verder uitwerken van een duurzame en rendabele keten voor kwalitatief hoogwaardig vlees en zuivel voor het foodservice en slagerskanaal in Nederland.

1. Het is aan te bevelen om met betrokken ketenpartijen, overheden en maatschappelijke organisaties te gaan werken aan een convenant om de blaarkopketen verder te ontwikkelen. Het gezamenlijk werken aan het opzetten van een blaarkopketen en de ontwikkeling van de bijbehorende specifieke bedrijfssystemen voor de betrokken veehouders moeten vorm gaan krijgen op de korte termijn. Het is hierbij van belang dat betrokken ketenpartijen duidelijke en afrekenbare afspraken maken over het positioneren en verwaarden van blaarkopproducten in de markt, een eventuele meerprijs op vlees en zuivel en de inzet van Milieukeur en/of biologische veehouderij.
2. Deze haalbaarheidstudie heeft vele inzichten opgeleverd, maar ook aandachtspunten naar voren gebracht die nader onderzoek vergen. Het wetenschappelijk onderbouwen van praktijkervaringen en de voordelen die in de blaarkopketen kunnen worden gerealiseerd is daar één belangrijke van. Ook kan in dit kader gedacht worden aan begrazingsonderzoek en analyse van gedrag van blaarkoppen in veenweidegebied, het onderbouwen van de claim met betrekking tot kappa-caseïne BB of het ontwerpen van een model voor kostprijsberekening door de keten heen.
3. De blaarkoppopulatie in Nederland is op dit moment beperkt van omvang en uniformiteit. Het is essentieel voor de vermarkting dat wordt toegewerkt naar hoge vleeskwiteit, goede melkproductie, continuïteit, uniformiteit in kwaliteit en een hoge mate van raszuiverheid. Het optimaliseren van de blaarkoppopulatie die wordt ingezet in de keten vergt daarmee aandacht (bijvoorbeeld het optimaliseren van foklijnen door met goede stieren te gaan fokken of het bepalen van het percentage zuiver blaarkopbloed waar de keten naar toe moet gaan werken) en verdient aanbeveling, naast optimalisatie

van de blaarkopvleesproducten om zowel de vleeskwaliteit als de mogelijkheden tot verwaarding te optimaliseren.

4. In de blaarkopketen wordt niet samengewerkt met en tussen grote internationale partijen, maar juist tussen regionaal en/of landelijk georiënteerde partijen. De wens bestaat bij ketenpartijen om de ketensamenwerking te borgen. Dit vergt een innovatief organisatiemodel, waarbij ook aandacht moet worden geschonken aan de logistieke kant van het verhaal uitgaande van het lokaal beschikbare (potentieel aan) blaarkoppen. Het verdient aanbeveling dit model in samenwerking met de ketenpartijen te ontwikkelen.
5. Als spil van een duurzame en regionale keten is het nodig dat de boeren een meerprijs kunnen realiseren. Hoe zou dat kunnen? Ofschoon niet uitputtend, wordt een tweetal mogelijkheden daartoe genoemd. Ten eerste: de meerwaarde van de blaarkop voor natuur en landschap zou ook tot een meerprijs kunnen leiden. Diverse overheidsregelingen - op rijks- en regionaal niveau - zijn er om groene en blauwe diensten te belonen. In de vervolgstap - waarin de haalbaarheidsstudie verder uitgewerkt wordt - zouden de mogelijkheden van die regelingen moeten worden verkend. Daarbij is continuïteit van de regeling van belang. Immers, één van de peilers onder de nieuwe keten is die meerwaarde (en de daaruit voortvloeiende meerprijs) van de dieren in de regio, welke zich moet vertalen in een stevige economische basis. Ten tweede: de biologische variant van de blaarkopketen. De biologische sector heeft laten zien dat een meerprijs voor (biologische) melk en vlees al realiteit is. Dit vraagt een nog specifiekere oriëntatie op de perspectieven van de blaarkopketen, namelijk een oriëntatie op de mogelijkheden van een biologische blaarkopketen.
6. Aan de aanbodzijde zijn enthousiasme en synergie waarneembaar, maar de vraagzijde mag niet vergeten worden. Het verdient aanbeveling nader uit te zoeken op welke wijze blaarkopproducten optimaal aansluiten bij de beoogde afnemers en het beste vermarkt kunnen worden. Het is in dit kader ook aan te bevelen om zowel voor het EKO- als het Milieukeur een duidelijk en toegespitst certificatieschema te ontwikkelen of aan te passen, waarmee de betrokken veehouders en ketenpartijen actief aan de slag kunnen. Hierbij is het ook van belang dat de Kruidenier Groep en ketenpartners in gezamenlijkheid eisen aan de blaarkop(producten) stellen (bijvoorbeeld de weidegang in veengebieden), mochten deze niet volledig kunnen worden afgedekt door de keurmerken.

4.3 Reflectie

Het onderzoek is uitgevoerd op verzoek en tegen de achtergrond van het streven van de Kruidenier Groep om te komen tot een duurzame en rendabele keten voor kwalitatief hoogwaardig vlees en zuivel voor het foodservice en slagere kanaal in Nederland. In deze paragraaf vindt u een reflectie op het onderzoek, waarvan het doel was om bestaande kennis te bundelen, bij voorkeur uit wetenschappelijke bronnen. In de opzet van het onderzoek is het streven van de Kruidenier Groep leidend geweest:

- Het realiseren van een rundvlees- en zuivelketen met blaarkopkoeien uit Nederland;
- Daarbij strategisch inzetten op werving onder HF-melkveehouders.

Daarmee is het relevant om hier ter reflectie een drietal opmerkingen te maken, die ook de context van de conclusies en aanbevelingen van deze studie schetsen.

Ten eerste dient opgemerkt te worden dat de blaarkop een uniek veeras is, maar niet helemaal enig in zijn soort. Er zijn meerdere dubbeldoelrassen, zowel inheemse als niet-inheemse rassen, bijvoorbeeld MRIJ, Lakenvelder, New Jersey of Montbéliarde, die op eenzelfde manier een bijdrage kunnen leveren aan de wensen van overheden, boeren en maatschappelijke organisaties op het gebied van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Echter, de herkenbaarheid, de inheemsheid en het oorspronkelijke verspreidingsgebied zijn doorslaggevend geweest in de keuze van de Kruidenier Groep voor de blaarkop, en daarmee voor de aansturing van dit onderzoek.

Daarnaast denkt de Kruidenier Groep bij het realiseren, en vooral opschalen, van de blaarkopketen met name aan het omschakelen van HF-melkveehouders. Gezien deze strategische keuze is de blaarkop in het rapport dan ook afgezet tegen deze gespecialiseerde melkkoe en niet tegen andere soorten dubbeldoelkoeien. Dat kan overigens wel een punt van aandacht zijn bij de vervolgv activiteiten rond het opzetten van de blaarkopketen.

Tot slot zijn dubbeldoelkoeien in de minderheid in Nederland. Dubbeldoelkoeien zijn aldus een niche in de veehouderijwereld, en de blaarkopkoe, als soort binnen de groep van dubbeldoelkoeien, is daarmee een niche in een niche. Dit resulteert in minder aandacht, in bijvoorbeeld vakbladen, maar ook in geld en onderzoek. Dat neemt niet weg dat er wel degelijk wetenschappelijke kennis met betrekking tot de blaarkop bestaat, zij het in geringe mate. Die kennis is ook in het kader van deze studie bestudeerd. Praktijkervaringen zijn er des te

meer. Vanwege het gebrek aan wetenschappelijke bronnen is er voor gekozen om in deze studie ook die praktijkervaringen weer te geven. Ervaringen van individuele veehouders hoeven evenwel niet op te gaan voor de hele populatie. Anderzijds hebben de meeste veehouders die in het kader van dit onderzoek geïnterviewd zijn veel ervaring en expertise opgedaan met (hun) blaarkoppen. Maar het wetenschappelijk onderbouwen van vermeende voordelen is nodig bij de verdere vorming van de keten en toetreding tot de (consumenten)markt en vormt daarom ook één van de aanbevelingen.

Literatuur en websites

Alipana en Kalashnikova, 'Influence of K-Casein genetic variant on cheese making ability'. In: *Journal of Animal and Veterinary Advances* 6 (2007) 7, pp. 885-857.

Bakker, J.P., 'The impact of grazing on plant communities'. In: Wallis, M.F., J.P. de Vries, J.P. Bakker and S.E. van Wieren (eds.), *Grazing and Conservation Management* (1998), pp. 137-184, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

Blaarkopstichting, *De Blaarkopper, nieuwsbrief van de Blaarkopstichting*, december 2008.

Blaarkopstichting, *Folder over Blaarkoppen*, Deventer, 2008.

Blonk, H., C. Alvarado en A. de Schrijver, *Milieuanalyse Vleesprodukten*. Gouda, juli 2007.

Boks, A., H.F. Cnossen, S. J. Hiemstra, L. Kaal en G. Kuit, *Toekomst voor zeldzame Nederlandse Landbouwhuisdierrassen. Stimulans voor het behoud van levend erfgoed*. CGN en SZH, Lelystad, 2005.

Bondt, N., J. van Delen, H.H.W.J.M. Sengers en J.J. de Vlieger, *Biologisch rundvlees: vraag en aanbod in evenwicht*. Rapport 5.04.12. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2004.

Cosijns, E. *Begrazingsinvloeden op een ecosysteem*. Voordracht studiedag, 2004.

Delen, J. van, 'Verwaardiging van rundvlees uit de Nederlandse biologische melkveehouderij'. In: *Praktijkrapport Rundvee* 12 (2002). Lelystad.

Haas, de. Y. (red) en S.J. Hiemstra. *Groninger Blaarkop*. Wageningen UR, Communication Services, 2005.

De Jong, G. en P. Berentsen, *Blaarkoppen bekeken*. Afstudeervak Agrarische Bedrijfseconomie Wageningen Universiteit, richting Veeteelt, april 2003.

Eevers, A., M. de Haan, K. Water en J. Jager. *Praktische kostprijs biologische melk*. ASG, 2007.

EURECA, *Brochure Blaarkoppen*.

Kwakernaak, C. en P. Dauvelier, *Naar een klimaatbestendig Groene Hart*. Wageningen, november 2007.

Knaap, van der J. *Hellingstal kritisch bekeken*. Veeteelt, 2006.

Kuhlman, T. en R. de Graaff, *Financiering van landschap*. Notitie bij enkele rapporten over het thema. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2009.

LNV, *Natuur voor mensen, mensen voor natuur*. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw. Ministerie van LNV, Den Haag, 2000.

LNV, *Kiezen voor landbouw - Een visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector*. Ministerie van LNV, Den Haag, 2005.

LNV, *Nota Duurzaam voedsel. Naar een duurzame consumptie en productie van ons voedsel*. Ministerie van LNV, Den Haag, 2009.

Overbeek, M.M.M. en R.P.M. de Graaff. *Investeren in landschap. Bewoners en bedrijven in Amstelland, Binnenveld, het Groene Woud en Ooijpolder-Groesbeek*. Den Haag: LEI, rapport 2009-014, 2009.

Programmabureau Groene Hart, *Voorloper Groene Hart*. Utrecht, februari 2009.

Productschap Zuivel, *Persbericht* d.d. 4 augustus 2009.

Productschap Zuivel, *Structurele onderschrijding EU-consumentenquotum*. In: ZuivelZicht, 14 mei 2009.

Smeding, F. en J. Lamghout, *Riet voor stro. Natuurstrooisel in de potstal*. Louis Bolkinstituut, 2007.

Smeding, F. en J. Langhout. *Meer dan beheer. Melken van beheersgras*. Louis Bolkinstituut, 2007

Stortelder, A. en A. Bruinsma, *Biologische Landbouw als leverancier van biodiversiteit en landschap*. Alterra-rapport 1474. Wageningen, 2007.

Tolkamp, W. en E. Hees, *Blaarkoppen in het Groene Hart*. Culemborg, februari 2009.

Verriet., L., M. van der Meer, K. van Veluw en K. van Zelderen. *Stierkalf waardig in de biologische keten*. LTO-Noord projecten, AgroEco en De Natuurweide, 2007.

VROM, *Nota Ruimte*. Ministerie van VROM, Den Haag, 2004.

Vogelzang, T. et al., *Boeren in het Groene Hart, kansen voor het agrocluster*. Den Haag, 2009.

Zessen, T. van, 'Blaarkoppen, verslinders van ruwvoer'. In: *Veeteelt*, juli 2006.

Websites

- www.prodzuivel.nl
- www.waarheenmethetveen.nl
- www.szh.nl
- www.veldenbeek.nl
- www.smk.nl
- www.skal.nl
- www.boerenvoornatuur.nl
- www.efabis.cgn.wur.nl
- <http://137.224.129.202/eureca/index.html>

Bijlage 1

Geraadpleegde experts

- Ben Barkema, Rivierduin G38 Advies
- Frank Lenssinck, bedrijfsleider Praktijkcentrum Zegveld, ASG Wageningen UR
- Sjaak van Miltenburg, Vlees- en vleeswarenbedrijf Ruitenburg
- Klaas Boeder van Boeder's Veehandel en Bas van der Heiden van Hunland Impex (Bas van der Heiden)
- Petra Remeeus, Stichting Milieukeur
- Maurits Steverink, Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw
- Menko Wiersema, Provincie Zuid-Holland
- Dirk Kunst, Natuurmonumenten
- Pim Louwaars, Staatsbosbeheer
- Lex Hartholt en Mariken Fellingier, Programmabureau Groene Hart
- Henk Voormolen, Albron
- Veehouders: gesproken is met zeven veehouders die blaarkoppen (zuiver en/of kruisingen) hebben, hier binnen de looptijd van het project of zijn overgestapt of die voornemens zijn dit te doen. Het gaat om:
 - Rick Brouwer, Oostzaan
 - Willem van der Linden, Tienhoven
 - Sjoerd Miedema, Harskerdijken
 - Arjen Verschure, Zeewolde
 - Theo Warmerdam, Warmond
 - Familie Zeestraten, Hillegom
 - Teunis Jacob Slob, Noordeloos

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

